

Ölüm ve Hakikat

The Death and Truth

ÖZET

Ölüm fikri, ölüm korkusu, kurtuluş ve ölümsüzlük gibi kavramlar dinin ve felsefenin en tartışmalı konularından biridir. Her şeyden önce ölüm bir sorun değildir ve nedeni de yoktur. Ölüm bir durumdur ve anlamı vardır. Bu ise ontolojik arınmanın en esaslı yoludur ve her canlı organizmada ölümün bir hakikat olduğunu duyumsatır. İster ruhumuz isterse zihnimiz olsun her şey bize bir soluk hâlinde gelir ve gene bir soluk hâlinde gider. Nefes almak yaşama nefes vermek ölüme verilmiş bir yanıt olduğuna göre; gerçek şu ki, insanın nesiller boyu yinelediği yaşam döngüsü kesintisiz biçimde aynıdır; doğuyoruz, kırılğan bedeni az çok idare etmeye çalışıyoruz, bize sunulan küçük bir duysal gerçeklik kesitinin bir nebze de olsa tadını çıkarıyor ve ölüyoruz. Bu bağlamda bu yazının ilgi odağı, ölümün hakikat olduğunu farklı düşünürler boylamından tefekkür etmektir.

Anahtar Kelimeler: Ölüm, Mezarlık, Ortaçağ, Felsefe, Din.

ABSTRACT

The concept of death, the fear of death, ideas of salvation, and the hope for immortality are some of the most controversial topics in religion and philosophy. First and foremost, death is not a problem, and it has no cause. Death, as a state, only has meaning. In this sense, death is the most fundamental path to ontological purification, and it makes us realize that death is not a problem but a truth in every living organism. Whether it's our soul or our mind, everything comes to us in a breath and leaves in another. Breathing in is an answer to life, and breathing out is an answer to death. The truth is that the life cycle, which humans have reiterated for generations, is more or less the same without significant interruption; we are born, we try to manage a fragile body to some extent, we enjoy a little slice of sensory reality offered to us, and we die. In this context, the focal point of this writing is to contemplate, within the dimensions of different thinkers, the fact that death is a truth.

Keywords: Death, Cemetery, Middle Age, Philosophy, Religion.

GİRİŞ

Hepimiz dünyaya geldiğimiz andan itibaren ne istediğimizi, nereden gelip nereye gideceğimizi ve hayatımızı anlamlı kılacak şeyleri öğrenmek isteriz. Bunlardan birisi yaşam döngüsüdür. Doğmak ile ölmek arasında geçen ve âdeta bir sayaç gibi rutin şekilde işleyen yaşam döngüsünü duyumsamak için kişiöğlü önce kendi varlığının anlamını öğrenmek ister. Burada önemli olan ölümün nedenini kavramak değildir çünkü ölüm her canlı organizma için bir sorun değil, hakikati isteme iradesidir.

Yapay zekânın insan zekâsından, cenaze törenlerinin ölümlerden, ambalajın muhtevadan daha önemli olduğu düşünülen bir dünyada başkasının cenazesinde kendi ölüm provasını yapan insan, kurduğu kelimeleri ilk hâliyle anlamakta zorlanır. Ölenin yakınlarını telkin ve teskin ederek aradan hemen sıyrılır. Ateşin düştüğü yer hatıraların yükünü taşıyanı yaksa da kişiöğlü, ölenin yakınlarına bir tutam çiçekle karışık merhamet kırıntısıyla birlikte “başın sağolsun” der ve geçer. Bu kez ölenin ardından onu özler, hatıraları ile yaşar ve hayatın boş olduğunu düşünür. Bu kısa süreli avuntu olsa da, geride kendi hayatı kalmıştır ve bunu yaşamak zorundadır ama o ân bunu unuttur. Sevdiğini toprağa verirken bir gün kendisinin toprak olacağını unuttur, bundan çabuk sıyrılır. Bu yüzden insan, ölümü ötelemek için mezarlıklardan geçerken bakışlarını başka yöne çevirir, gözlerini başka yöne kaçıtır. Bu ölüme karşı direniştir. Sanki başımıza gelmeyecekmiş gibi, sanki hayatın geçiciliğini unutturmuşçasına kendi ölümümüzü unuttur, hayatı beklemeden yaşarız. Sevdiklerimizin ölümüne tanık olmamız o denli zordur ki bir türlü anlam veremeyiz kayboluşlarına. Vedamız genelde ağıt, gözyaşı ve bazen taşkınlık dizeleriyle serili dilimizle olur. Oysa vedamızın en esaslısı kalbimizle olanıdır. Bu yüzden susarız. Çünkü kaybettiğimizin acısını yaşadığımızda bu ân'ı paylaşabilmemiz mümkün değildir ve bir teselli olarak fotoğraflarıyla avunuruz. Tarih boyunca en canlı görülen fotoğrafların ölümlerin fotoğrafları olması bu yüzden. Eğer bir kimsenin yakını ölmüşse ona düşen vazife, “Zaten hepimiz yolculuk hâlindeyiz. O bizden önce davrandı ve hepimizin varacağı yere gitti”² diyebilmek olmalıdır. Ölenlerin ardından yaşadığımızı, ölenle ölmemediğini elbet herkes ‘bir gün’ öğrenir ama eksilerek, azalarak, sakatlanarak ya da bir yerleri koparak.³ (...) Aslında ölenleri toprağa vermeden unutmak onlara ihanet etmektir ama zaten gerçekte onlar bizi sefaletimiz içinde terk edip bizden intikam almışlardır.”⁴ Bu yüzden “yaşam bir bekleme olmalı ve beklemeden yaşamalı.”⁵ Ancak ölüm gibi bir ırmağın da o en duru hâlde aktığını göremeyen gözler kurduğu kelimeleri baştan sona anlamada güçlük çeker, sözler kifayetsizdir ya da daha korkuncu kelimeler ilk anlamını yitirir.

Serhat Soyşekerci¹

How to Cite This Article

Soyşekerci, S. (2023). “Ölüm ve Hakikat”, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 9(67):3289-3294. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/JOSH.AS.71649>

Arrival: 11 June 2023

Published: 31 August 2023

International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

This journal is an open access, peer-reviewed international journal.

¹ Dr. Öğr. Üyesi., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga Meslek Yüksekokulu, Yönetim Ve Organizasyon Bölümü, Çanakkale, Türkiye

² Gazâlî, *Ölüm ve Ötesi*, s.161.

³ Karasu, *Ne Kitapsız Ne Kedisiz*, s.12.

⁴ Attali, *Ölümünden Sonraki İlk Gün*, s.63.

⁵ Aruoba, *de ki işte*, s.56.

Öyleyse nasıl olur da bizler bir çiçeğin tohumunda başlayan doğum ânını bilebiliriz ki? Çünkü ölüm bir kavrayıştan ziyade bir hakikat yolculuğudur. *Yol bitmez!*

Arapça'da mevt, vefât, helâk gibi terimlere karşılık gelen ölüm, hayatın karşıtı olup sözlükte “hayatın sona ermesi”⁶ anlamına gelir. Maddî hayat kaynağının sona ermesi olarak düşünölen ölüm ve ölüm sonrası hakkındaki algı ve inanışlar kültürden kültüre ve devirden devire değışiklik göstermesine rağmen günah ve yargı kavramlarıyla birlikte tasavvur edilen ölüm fikri ve ölüm korkusu ile kurtuluş ve ölümsüzlük ümidi dinin ve felsefenin en tartışmalı konularından biridir. Meselâ ölüm Sokrates'te *amaç*, Mevlânâ'da *kavuşmak*, Spinoza'da *hiç*, Schopenhauer'da *kurtulmak*, Nietzsche'de *bayram*, Heidegger'de *anlamdır*. Bir yönüyle ölüm başladığımız yere bir daha başlamamak üzere geri dönmek yani *farklaşmaktır*. Ölüm insanın en benci, en içine kapanmış hâlidir, ölümsüzlük duygusunu ve ölüm korkusunu söküp atmaya da imkân yoktur. Epiküryenlerin dedikleri, “Ölümü düşünmeyiniz. Çünkü öldükten sonra onu zaten bilmeyeceksiniz. Ölmeden önce ise henüz ne olacağını bilmiyorsunuz” demeye de imkân yoktur. Epiküros'un bu safdil buluşu başarı kazansaydı eğer o zamandan beri yirmi dört yüzyıldır insanların aynı konudaki mücadelelerine lüzum kalır mıydı?⁷ Ölümün bir geçiş olarak görüldüğü, beden ile ruhun çeşitli biçimlerde hayatını sürdürdüğü inancının yanı sıra, ölümü mutlak son şeklinde kabul eden çeşitli inanış ve düşünceler de vardır. Bunlardan bahsetmek bu çalışmanın sınırları dışındadır. Dahası, ele almaya çalıştığımız tema, ölüm mukadderse de insanın dünyaya gelme amacının ölmek değil yaşamak olduğunun, bunun da ölümün hakikat düzeyinde duyumsanabilir olmasıdır. Ölümün kaçınılmaz olarak ‘bir gün’ gelecek olması kâmil insanda ârif olabilmenin bir hâl oluşturduğu vasfını ortaya koyar ki, bu irade bir teslimiyettir. Bu mânada ârifin hâli pek çok insanı dünya görüşüyle, farklı inançlara sahip olmasıyla ya da hiçbir inanca sahip olmamasıyla, hattâ kültür boyutlarıyla ayırıyor olsa da her şeye rağmen ârif olabilmek tüm bu farklılıkları birleştirir.

ÖLÜM ile HAKİKAT: Mezarlıklar ve “*Memento Mori*”

Mezarlıklar ölüm ile hakikat arasındaki bağı bir araya getiren mekânlardır. Bu konuda modern Ortaçağ uzmanı Marcel Pacaut, ölüm gibi mezarlıkların da önemli değışimler geçirdiğinden bahsetmektedir. Bu değışim *ölümün aynasından*, eski zaman yazarlarının söylediği *speculum mortis*'ten (dünyanın aynası) duyumsanabilir. Böylece her insan kendi ölüm aynasında bireyselliğini keşfeder. Bu şekilde Greko-Romen Antik Dönem'in izleri bugünkü Batı uygarlığını etkilemeyi sürdürmektedir. Ancak geleneksel toplumların insanı Ortaçağ'ın ilk döneminin, aynı zamanda bütün popüler ve sözel kültürlerin insanı hepimizin ölümlü olduğu düşüncesine zorlanmadan boyun eğiyordu. Ortaçağ'ın ortasından itibaren zengin, güçlü veya okumuş Batılı insan kendi ölümünü keşfetmişti.⁸ Gerçekten de ölüm düşüncesine hiçbir dönemde Ortaçağ'ın sonundaki kadar vurgu yapılmadı. Öyle ki, “*öleceğini hatırla*”⁹ çağrısı hayatın her yerinde çınliyordu. Denis le Chartreux, *Soylu Yaşam Rehberi* adlı kitabında soylulara şu öğüdü veriyordu:¹⁰ “Geceleyin yatağa girdiğinde şunu düşünmelidir: Gerçekte şimdi kendi başına yatağa uzanıyorsa, çok geçmeden “ben”i başkaları tarafından mezara konulacaktır.” Eski zamanlarda din insan zihnine ‘ölüm fikri’ ile sürekli işlenmişti ama o çağların dinsel metinleri sadece dünyadan el etek çeken insanlara ulaşabiliyordu. Bugün herkese ulaşıyor. On üçüncü yüzyıldan itibaren dilenci tarikatlarının halka vaazları, “*ölümü hatırla*” şeklindeki ezeli uyarıyı dünyanın her yerinde çınlayan iç karartıcı koroya dönüştürebilmişti. On beşinci yüzyıla doğru bu korkutucu düşüncüyü bütün zihinlere nakşetmenin yeni bir yolu vaizin sözlerine eklendi: “*Revaçta olan ahşap oyma*.” Artık her ikisi de kalabalıklara hitap eden ve inceliksiz etkiler uyandırmakla sınırlı bu iki ifade biçimi, *vaaz* ve *ahşap oyma*, ölümü ancak basit ve çarpıcı biçimde temsil edebirdi. Eski keşişlerin ölüm üzerine düşünceleri şimdi daha ilkel imgede yoğunlaşmıştır. Sürekli olarak bütün zihinlere kazınan bu canlı imge ölümle ilgili fikirlerin büyük yekününden hepitopu şu unsuru özümsemiştir:¹¹ “*her şeyin fani doğasını*.” Sona ermekte olan Ortaçağ'ın ruhu, ölümü sadece bu açıdan görebilmiştir.

Mezarlıklar Ortaçağ'ın sonlarına dek kentin ortasında ve kilisenin yanında bulunuyordu. Burada olabilecek her türlü kabir hiyerarşisi mevcuttu. Azizlere ilişkin olanları ise şatafatlıydı. Mezarlar açılıp azizlerin kalıntıları bir yerlere nakledilirken ya da sunağa konulurken kilise müthiş törenler düzenlerdi. Kutsal kalıntıları bir yerden bir yere taşıyabilme hakkı psikoposlara tanınan ayrıcalıktı. On altı ve on yedinci yüzyılda yüksek rütbeli din adamları bundan geniş ölçüde yararlandılar. Esasen bu durum bir kiliseyi koruma ya da sapkınlıklara karşı kitlelerin gönlünü yeniden fethetme teşebbüsünde ağırlığı olan argümandı. Olaya bile isteye teatral hava verilir ve bu akıllarda o denli iz bırakırdı ki, törene katılanlar aradan on yıllar geçtikten sonra bile heyecanla bunu hayatlarının en önemli anılarından biri olarak anlatırdı.¹² *Revaçta olan ahşap oyma* sayesinde kişisel mezarlar veya kilise içindeki mezarlar, işareti olan basit kapak

⁶ Salime Leyla Gürkan, “Ölüm”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, cilt. 34, s.32-34, 2007.

⁷ Ülken, *Felsefeye Giriş*, s.493.

⁸ Ariès, *Batı'da Ölümün Tarihi*, s.61.

⁹ *Lât*. “Memento mori”

¹⁰ Huizinga, *Ortaçağın Günbatımı*, s.160.

¹¹ Huizinga, *Ortaçağın Günbatımı*, s.160.

¹² Corbin, *Bedenin Tarihi I*, s.102.

taşları veya anıtları olan mozaleler şeklinde özel bir öneme sahipti. Ne var ki on dokuzuncu yüzyıldan itibaren şehrin dışına alınan mezarlıklar ölümün bireyselleştirilmesi ve mezarlığın burjuva tarafından sahiplenilmesiyle “*hastalık*” şeklinde ölüm takıntısını doğurdu. Yaşayanlara hastalık getirenlerin ölümler olduğu varsayıldı. Mezarlıklardan salgın yoluyla yayılan hastalık teması on sekizinci yüzyılın sonuna dek varlığını sürdürdü, mezarlıkların kenar mahallelere taşınması ancak on dokuzuncu yüzyılda başladı.¹³ Böylece ailelerin yeni karanlık ikâmetiyle “öteki” şehir olgusu doğdu.

Varoluşçu psikanalist Viktor Frankl, ölümün nedeninden ziyade anlamının olduğunu ve bunun da yanlış anlaşıldığını söylemektedir. Sabahleyin saatin zili bizleri rüyalarımızdan uyandırdığında bu uyanışı rüyalarımızın dünyasına giren korkunç bir şey gibi algılarız. Gene rüyalarımızın pençesindeyken, çoğunlukla da zilin bizi gerçek dünyadaki varoluşumuza uyandırdığını fark etmeyiz. Biz ölümlüler, diye sorar Frankl, ölüme yaklaşırken benzer tepkiyi göstermez miyiz? Ölümün bizi benliğimizin asıl gerçekliğine uyandırdığını unutmaz mıyız? Bu yüzden ölüm korkunç ve ürkütücü gözüktüğünden onun ne kadar iyi bir amacı olduğunu pek düşünmeyiz.¹⁴ Benzer şekilde Stanislav Grof, doğum ile ölüm arasındaki yakın ilişkiye değinmektedir. Örneğin gebeliğin ileri aşamasında birçok kadın ölüm ve yıkım temalarını içeren rüyalar görür. Doğum hem anne hem çocuk için yaşamı tehdit eden bir olaydır. Doğum yapan kadın doğum anında ölüm riski ile -yüzde 1 de olsa- karşı karşıyadır. Doğum, risk unsuru taşımasıyla güçlü ölüm korkularına neden olur ama bunun tersi de geçerlidir. Ölüme yakın deneyimler doğuma dair bazı unsurlar içerir. Özellikle bir tünel ya da kanaldan geçip ışığa doğru yaklaşma duygusuna sıklıkla tanık olunur.¹⁵ Yaşam ile ölüm arasında sanki bir yer değiştirmeye tanık olurken bu ömür boyu sürekli olabilir. Bu hususta “tünelden geçme” ve “ışığı görme” şeklinde gerçek ile fantezi arasında ve karmakarışık ölüm deneyimlerine dair çokça anlatılar vardır. O hâlde dünyada her şey yer değiştirirken değişen şeyler de görünüşlerini yenilemektedir. *Doğmak* olarak adlandırılır, daha önce olan şeyden başka bir şey olmak. *Ölmek* olarak adlandırılır, o aynı şeyi terk etmek. O şeyler buraya bu şeyler oraya taşındığında her şey “hakikat” olarak gene bir aradadır aslında.¹⁶ Toprağa gömülü kalpler kırılmadıysa hâlâ, tohum toprağa düşünce ona “öldü” denir mi hiç? Bu, öldüğünü sanan kişinin ölmemesidir. Çünkü ölüm iki aşamalı bir süreçtir ve son nefesin ardından uyanılan yer bir tür Araf’tır; kendinizi ölü hissetmezsiniz, ölü gibi görünmezsiniz, ölü de değilsinizdir. Henüz.¹⁷

ÖLÜM ve HAKİKAT: “Böyledir Ârifin Hâli”

Her sonlu varlık kendini “ölümlü” olmak şeklinde addetse de bu durum kişide içten içe varoluş kaygısı yaratır. Bu gerçek bir kaygıdır, nesnesi olan korku değildir ve varoluşun içinde yaşam boyu gezinir durur. Öyleyse insanı sükûta götüren işte güzel bir mahkûmiyet; *Ölüm huzurdur*. Ancak ölüm korkusu varsa huzursuzluk hâkimdir. Dudaklara dökülen yaşlar kalburüstü yük olur, kimi bunu taşır kimi taşıyamaz. Kaygıya karşı avuntu duymayan kişi, ete kemiğe bürünmüş hayvanî bedeninin farkındadır ve bu da güzergâhı farklı olan maddi beden olmakla birlikte gerçekte ölüm, mekân değiştirme yolculuğundan başka bir şey değildir. Hayvanî bedenden ayrılmak için değişmek zaruridir ve gün gelir herkes postu terk eder. Varlığın ritmi ölümle kesilmez, bir sonraki doğumda yankı bulur. Elbiseyi çıkararak ardında nice canlar bırakır. Beden denilen bu elbiseyi çıkarıp toprağa karışanların üstünde yeni bitkiler filizlenir. Tohumun toprağın içine girip meyva vermeden önce ölmesi gibi, bitkiyi de kesip ölen dalını fırlatıp attığımızda yeni filizler gelecektir. Öyleyse, “yaşam denilen bu uğraşın sonsuz uyanmışlığın sınırsız okyanusunda bir damla sudan farkı yoktur. Ölümü kelimelerle gizleyemedikten sonra ne diye üzer ki kişiyoğlu canını?”¹⁸ Ne de olsa her kelimenin sonunda birileri ölmüyor mu?¹⁹ Anaksimenes’e göre her şeyin aslı hava olduğuna göre, ruhumuz da bize bir soluk hâlinde gelir, gene bir soluk hâlinde bizden gider.²⁰ Ölmek denilen ruhun bedenden ayrılması o denli kısıdır ki sözcükler gibi hızını hissettirmez. Belki bir düğüm gırtlığı sıkır, su nefesi tıkar; baş aşağı düşer biri, çarpınca sert toprağa parçalanır gider; soluk alıp verirken bir duman yutar, canından olur; nasıl gelirse gelsin her seferinde illâ hızlı gelir ölüm. Öyleyse, bu kadar çabuk olup biten bir durumdan onca zamandır korkmaya gerek var mı?²¹ Öyle ya, ölüm düşüncesinde korkuya yer yoktur. Bunu dünyevî bir hiçlik duygusu olarak görmek tam anlamıyla acınası bir delâlettir. “*Kendimi kendim yitirdim gene bulam kendimi. Hep olursun hiç edince, kendi kendini.*”²²

Kişioğlu zihninden “ölmemeliyim” ya da “yerime başkası ölsün” gibi türlü düşünceler geçirse de, nefsin ele geçirdiği korkunun varlığı aşikârdır. Burada ölümü gölgeleyen, maddi olanı eyleyen ve eylemde bulunmayı sağlayan şey nefsin arzularıdır. Zira ortada arzu kabarması olan korku nesnesi varsa hidâyet yolculuğundan bahsedilemez. Korkunun

¹³ Foucault, *Özne ve İktidar*-Seçme Yazılar II, s.298.

¹⁴ Frankl, *Duyulmayan Anlam Çığılığı*, s.101.

¹⁵ Grof, *Kozmik Oyun*, s.146.

¹⁶ Ovidius, *Dönüşümler*, s.413.

¹⁷ Eagleman, *Ve... Sonraki Hayattan Kırk Öykü*, s.53.

¹⁸ Kerouac, *Zen Kaçıkları*, s.264.

¹⁹ Brautigan, *Çimlerin İntikamı*, s.140.

²⁰ Ülken, *Felsefeye Giriş*, s.82.

²¹ Seneca, *Tanrisal Öngörü*, s.85.

²² İbn Arabî, *Özün Özü*, s.62.

ardında yıkıcı düşünce gizlidir ve bunun en büyük nedeni ölümün kaçınılmaz olduğu düşüncesidir. Pekâlâ, o hâlde nedir hidâyet yolculuğu? Dalâletin karşıtı olan sonsuz düşünceye hüdâ olmaktır. Hüdâ, hidâyete ulaşmasa bile kâh ışıldar kâh solar ve pervane kuşlarına nefes olur. Bu kez kaygı, “örtmeye en yatkın olduğumuz kırımizken, gizlemeye en çok uğraştığımız kokumuzdur.”²³ Bir ân da uçup giden bu koku bazen ân’da solukları keser, bazen ân’da demlenir. Yapraklar boynunu büker, küstüm çiçeği girer araya; mevsimlerin ritmi duyulmaz; ağacın kökü, başağın tomurcuğu, nergisin batağı ve lalenin zambağı mateme esir olur. Ân gelir zaman çatar kaşlarını; mevsimler döner, anılar döner, günler döner, kurumuş dalların hışırtısı buruk hatıraların boş beşiğinde döner. İşte bu sırada bir çiğdem konuşsa ve dese ki; “Bin yılda ancak bir çiğdem olurum.” İşte ona şöyle yanıt vermeli: “Bilmez misin bütün o yılların ışığı senin çemberinde parlıyor.”²⁴ Kadeh şekline giren lale, ilâhi sırları tanıyan ârifin kalbi, şarap kadehi ve sıkıntılar içinde kıvranan acılı gönül yarası hep bu çemberin içindedir. *Bir varmış bir yokmuş* diye başlayan masallarda, meselâ *Kahreden Kurşun* (1965) filminde, Metin’in (Yılmaz Güney) gönlünü hayat çukuruna düşürmesi gibi, zamanı olmayan mayın tarlasında avare avare dolanır durur insan zihni de. Fakat gün gelir bir dağ meyvası o kırılmaz çekirdeğine der ki: “Aşkın ve ölümün saati yok.” Çünkü âşk bir hasretlik olup kendi seslenişini tüketir. Tükenmeyi “ayrılmak” sözü heceler, bu da akli tüketir. Söz düşer ama güzergâhta yolculuğun bitmemesi için “ayrılmadık” denir.

Günlerden bir gün çokları Yunus’a demiş ki;

- “Yaşlandın bırak artık âşkını.

- “Zaman uğramaz ki âşığa, âşkın ayı, yılı olur mu hiç?”²⁵

Demek ki birine âşık olmakla âşkın kendisine âşık olmak birbirinden farklıdır. “Olmak” bile yaşamın bütünlüğünü değiştirmeyen bir gölge gibi ölüm ile âşk arasında kalan “görüntü”den ibarettir yalnızca.

Dünyaya atıldığından bu yana yolculuğuna devam eden insan her ân demlenir; çıkmaz yol olur, yolun kendisi olur, kendisi ile yol olur. Yolda savrulur, yoldan savrulur, duvara çarpar, labirentin köşesi olur. Ama gene de kendi içini değil yolun içini görmek ister. Oysa yol çetrefilli değil gayet basittir; insandır karmaşık olan. *Kim gerçekten görebilmiş ki “kendi” içini*. Nefsin ateşi harlanırken onu gönül dağında bırakan niceleri vardır ki, o nefis ân’da eriyip gider. Çünkü post ile yanan dost kucaklaşır, küllerinde harlanarak yitirir benliğini. Örselenirken bile yoldadır.

Soyut açıklamalar ve akli yorumlamalar yerine saf duyguların ilhamı olmak için “ârifin vakti” diyordu Attâr, “bir bahar mevsimidir. Gök gürler, yağmur yağar, şimşek çakar, rüzgâr eser ve meltemle gelen çiçeklere can, kuşlara ses olur. Bahar kendini müjdelerken duygulara musallat olur. Ne zaman kendini ölüme yakın hisseder kişiyoğlu, o zaman gökler böğürür, yağmur olanca hışıyla yağar, şimşek gümbürder. Göklerin, yağmurun ve şimşegin boşluğu ürperti ile dolar. Her şey gün gelip sona erse de çiçekler açmaya, kuşlar ötmeye, suların sesi çağıldamaya devam eder. Her biri masal anlatır, bildiklerimizi acz içinde bırakır. Böyledir işte ârifin hâli! Gözüyle ağlar dudağıyla tebessüm eder. Gönlü yanar, başıyla oynar, dostun adını söyler, kapıda dolanır durur.”²⁶ İnsanın hayvanî sonluluğu, kendini ve başkasını yalanlarla avutmak isterken zaman onu kendinden söker atar. Aradığı merhemi bulamayan insan kendi kabuğuna bağlanır da yaralarla büyüme zorunda kalır. Yaralarını gördüğünde çirkinleştiğinin farkına varır. Kimileri bunun adına “günah” der, ama fark eder mi? Çünkü yara ile alay eder yarananmamış olan. (...) Yara izini silen, - tövbe-kâr- yarayı mı yoksa kendini mi tanır? Yoksa yalan mı söyler! Yalan güzel mi ki hep söylenir ve insanı yorar. Oysa ölüm hiç yalan söylemez. İyisi mi, ölüm kadar solgun yüzümüzü taçlandıran *tez kızaran gülden korkalım!* Günlerden bir gün bülbül âşk şarkıları söyleyerek güle yaklaşmış, yaklaştıkça da gülün dikenleri batmış. Gül kıpkırmızı olunca şarkılar sona ermiş. Gülün yalanları kendini bu denli mağrur göstermiş, bu kadar cüretkâr ve gururlu. Bu uğurda ne çok enerji sarf etmiş. İşte yalan sözlere hükmetmek isteyen başarılı olur da, gene en çok sevilen kırmızı gül değil midir? Üstelik tez vakitte kendini gösterir. Yalan sözler bir kez dilden düşmeğe görsün! Zehrini tükürmeden önce yaklaşan engerek yılanı gibi bazen böyledir işte hâllerimiz. Önce sarıp sarmalayan yılan, sonra nasıl da hükmetmeye başlar. Öyle ya, dost görünen de hükmetmez mi! Zehrini akıttıktan sonra, istişarenin olmadığı yerlere sessizlik çöker. Bu zehir ölüm sessizliğidir. Bundan sonra köle ancak sopayla uslanır da, hür kişiye incitici tek söz yeter!”²⁷ Bu yüzden alınımız açık olmalı ki yüreğimizi serbest bırakalım! Bırakalım ki tanyerinin kızılığı bir kez olsun gizlediği karanlığı göstere, o alaca karanlığı! Varsın bundan sonra tez kızarsın gül, ne fark eder bizler bülbülün şarkılarını hatırladıktan sonra. Çünkü bülbül kadar güzel bir insanın da iki kalbi vardır;²⁸ biri kanar, öbürü tahammül eder.

²³ Karasu, *Göçmüş Kediler Bahçesi*, s.226.

²⁴ Cibran, *Ermişin Bahçesi*, s.36.

²⁵ Yunus Emre, *Divân*, s.47.

²⁶ Attâr, *Tezküretü'l-Evliyâ*, s.666.

²⁷ Gazâlî, *Arifler Yolu*, s.232.

²⁸ Cibran, *Kum ve Köpük*, s.76.

Ölümün olduğu dünyada başka ciddiyet aramaya gerek yok. Çünkü zaten doğmuş olmamızın bedelidir ölüm. Herkes bu bedeli ödemek için doğdu. Madem dünyaya gelen herkes ölüme yazgılı, o zaman ölümden kaçmak niye? Eğer sürekli ölümü düşünüp ondan korkulacaksa, düşündükçe zaten her ân ölüyoruz.²⁹ “Ârif için her yıldız, her çiçek Sonsuz Olan’ın metafizik ispatıdır.”³⁰ Ne ki, ölümün tadı dilimizde, sesi kulağımızda, kendisi yanı başımızda olduğu sürece kendi ölümlülüğümüzle her daim yüzleşeceğiz. Böyledir işte ârifin hâli!

SONUÇ YERİNE

İnsan tabiatından, kendi iç tabiatından, tabiatla uyumlu bünye ve güdülerinden uzaklaştığı müddetçe kendinden ve kendi insanî keyfiyetinden de uzaklaşır.³¹ Öyle ya da böyle eninde sonunda sonsuz âlemler içinde kendi âlemine tek başına yönelmek zorundadır. Tıpkı gurbet kuşları misâli bir oraya bir buraya konarken içeriye açılan kapılardan ya geçer ya geçemez. Semâdadır; çünkü lütuf kapısında onu kapıda bir hancı karşılar. Hancı, bir kapıdan diğerine açılan taç yapraklı yonca gibi bir hâl’den başka hâl’e geçilen yolculukta örselenen çilekeş yolu gösterir. Rehberdir hancı. Acının ötesinde dağlanan her yük bu yoldan geçeni de geri döneni de bir yere savurur. Bazen bir günlük kelebeğin çırdığı kanatlar gibidir bu çile. O kanatlar ki sabrı aşan acının yükü kadar rengârenk kanatların tuzaklarla dolu yolculuğudur bazen. Kelebeğin kendi kanatlarında demlenmesi gibi hüda da sonsuz hidâyet yolculuğunda hikmete ya kavuşur ya kavuşmaz. Ne de olsa her şey “bir günde” olmasa bile “birgün” mutlaka olur. Bu yüzden ölüme sövgü yağdırmak yanlışır yoksa insan ölümden korkmaya ve kaçmaya başlar. Korkunun o dehşetengiz nesnesi zihinleri kuşatır. Öyle ki ruhsuz güneşin anlamsızca göz kırpması ya da evrenin muazzamlığı ve bizi umursamazlığı kişiyi hiçlik duygusuna sürüklese de, hayata sarılmaya devam etmek zorundadır insan. Takdir-i ecele mahkûm olduğumuz gibi bir gayeye de mecburuz çünkü. Fakat hayata o denli sarılmak da insanın köleliği değil midir? Üstelik evrenin geri kalanından onay almaya ihtiyaç duymadan hayata sarılmak da bir nevi köleliktir. Bu dünyada kaybettiği insanlarla tekrar birleşmek mutlu bir fantezi olsa da insan devam etmek zorundadır hayata sarılmaya. Eğer devamlı haz duymak ve asla ölmek yaşamdaki değerimizi düşürüyorsa, bu olsa olsa ölüme övgü yağdırmak olurdu. Eğer yaşam sonsuzsa, o zaman acele etmenin ne anlamı var? İyi ama bu dünya sadece haz aldığımız bir yer değil ki. Eğer böyle olsaydı o zaman cennetin ölümsüzlüğü cehennem hayatımız olurdu. Eğer ölümsüz amaçlarla bağlantılı olan yalnızca bedenimiz ise, o zaman kelimenin tam anlamıyla sonsuza dek yıldız tozuna dönüşeceğiz. O vakit, doğmadan önce ne isek, öldükten sonra da öyle olacağız. Bu kez hücrelerimiz sonsuza dek canlı kalmamız için daha büyük bir organizmanın yaşamında rol oynayacak. Öyle ya, “her şeyin sonsuza dek sürmesini isteyenlerin kendi sonları ne zaman gelir ki akıllarına?”³² Bir şey sürekli aynı durumda kalıyorsa yani ölümsüzse, o zaman yaşamak sadece ölmek demektir. Eğer hayatımız sonsuz zevklerden ibaretse kelebek gibi bir güncük de bir asır da yaşasak gene kısa gelecektir bu yaşam bize. Oysa aldığımız haz kendimizi daha büyük bir şeyin parçası olarak gösteriyorsa, başardığımız ve sahip olduğumuz tek şey sadece zamana bağımlı olmadan yaşamak olacaktır. Bu kez evrenin bir parçasına kendi gözlerimizle tanıklık edecek ve yaşama minnet duyacağız. Çünkü hayat gerçekte zamana bağımlı olmadan hem kendimizi geliştirmek hem de aşmak için vardır. Eğer ölüm olmasaydı dünyamız bakteri tabakasından başka canlılara yer kalmayınca dek bakteri yığınının dönerdi. Bunun da acının ve hazzın olmadığı çöp yığınının ne farkı olabilir? Ölüm olmalı ki alttan gelenlere yer açılsın. Ölüdür çünkü olan çünkü ölüp bugünküne yer açmıştır; bugünkü de ölüp yarınkine yer açacak. Ne de olsa her canlı, evrenin toplam ömrü yanında sayılamayacak kadar kısa süreli bir bilinç kazanır ve nihayet ölür. Canlı hücreler kapalı sisteme dönüşmüş olsalar da, tüm biyolojik varlıklar gibi onlar da fiziksel tarafı olan bedenleri ile dönüşürlü. İyisi mi, ölüme ne sövgü ne övgü yağdırmamalıyız yoksa tek bir ân’ın değerini bile boşveririz. Öyleyse, değerini ve beklentilerini hissettiğimiz bu dünyaya sırtımızı dönmemeli, uykunun yarı ölüm olduğunu söyleyenlere de inanmamalıyız. Ruh/tin uyur mu hiç? Perdenin arkasına çekilip görkemli bir tiyatro sergilemek için prova yapar. Son perdeyi oynamak için bedende ölüm çanını çalar. “Ölüm hep merhametlidir çünkü geri dönüşü yoktur.”³³ Bu yüzden ölüm gelmeden postu sermemeli kabirlere. Ölümün varlığını unutsak da bir gün “hakikat” olarak gelecektir. Çünkü “hepimiz ve her birimiz ölmek için doğduk.”³⁴ Daha doğar doğmaz ölüme bir adım yaklaştık. Öyleyse, her şeyin sonu olduğunu bildikten sonra ne diye korkar ki insan son nefesinden! Nefes almak yaşama, nefes vermek ölüme verilmiş bir yanıt değil midir? Birinin sonu diğerinin başlangıcı. (...) Öyle ya, var mıyız ki yok olmaktan korkuyoruz. İyisi mi yalnızca hakikat olan ölümü unutmamalıyız. Üstelik şu ana dek sahip olduklarımızın en değerlisidir ölüm. Çünkü doğumun olduğu bir dünya ölümle beslenmek zorundadır. O hâlde, doğarken ağladığımızı göre ölümler de gülmeliyiz. Hattâ Mevlânâ ve Nietzsche’nin bahsettiği ölüm bir *şenlik* olmalıdır. Çünkü insan yaşamını tamamlayınca ölüm korkusu ortadan kalkacaktır. Yaşamın bu şekilde “tamamlanması” bütün o dehşetli acılarla yeniden yaşamayı “olumluma” gücüne sahip olmayı gerektirir. Böylece bilincimiz yaşamın sürekliliği olur. İşte ölüm bu durumun kırılma noktasıdır. Öldükten sonrası için anlatılan öğretilerin içinde inanışlarımız olsa da, ölüp

²⁹ Râzî, *Felsefe Risaleleri*, s.192.

³⁰ Schuon, *Yansımalar*, s.63.

³¹ Şeriati, *Kendisi Olmayan İnsan*, s.227.

³² Seneca, *Ahlâk Mektupları*, s.245.

³³ Lovecraft, *Uyku Duvarının Ötesinde*, s.265.

³⁴ Kerouac, *Tristessa*, s.35.

tekrar bilinç kazanan biri için bu sorunun muhatabı bilinçli varlık olarak bunu sorup yorum yapabiliyor olmasıdır. Sonlu varlık olan insanın ölüm fikriyle yaşaması sorunu onu zihninde devamlı taşıyor olmasıdır. Çünkü hepimiz “bir gün” öleceğimizi biliyoruz. Demek ki yaşam bilinci eninde sonunda ölüm bilincidir. Oysa birinin varlığı diğerine anlam kazandırdığı sürece yaşam bilinci bir sorun olmaktan çıkar. Bu yüzden ölüm bir bilmece değil bir durumdur ve belli bir zaman kesitinde yaşadığımız ânin belirlenmiş koşulları içinde gerçekleşir. Dolayısıyla ölümün bizi nerede beklediği bilinmez; onu her yerde beklemeliyiz. Öyleyse, çektiğimiz bu dünyanın ağrısı serin bir ölümün hatırına katlanmak olmalıdır. Ne ki, ölüm bu dünyada serinkanlı kalabilen tek ciddiyettir ve *amentüs*ü de şöyledir:

Ölümün olduğu dünyada,

Başka bir ciddiyet yok aslında.

KAYNAKÇA

- Ariès, P., *Batı'da Ölümün Tarihi*, çev. Işın Gürbüz, İstanbul: Everest, 2015.
- Attali, J., *Ölümünden Sonraki İlk Gün*, çev. Nasuhi Güpüp, İstanbul: Sel, 2000.
- Aruoba, O., *de ki işte*, İstanbul: Metis, 2017.
- Attar, F., *Tezküretü'l-Eyliyâ*, haz. Süleyman Uludağ, Bursa: İlim ve Kültür, 1984.
- Brautigan, R., *Çimlerin İntikamı*, çev. Kerem Uğur, İstanbul: Altıkırkbeş, 2016.
- Cibran, H., *Ermişin Bahçesi*, 2. Baskı, çev. Tanju Sirmen, İstanbul: Anahtar Kitaplar, 1998.
- Cibran, H., *Kum ve Köpük*, çev. Kenan Sarıalioğlu, İstanbul: İş Bankası Kültür, 2020.
- Corbin, A., Courtine, J. J., Vigarello, G., *Bedenin Tarihi I-Rönesans'tan Aydınlanma'ya*, çev. Saadet Özen, İstanbul: Yapı Kredi, 2008.
- Eagleman, D., *Ve... Sonraki Hayattan Kırk Öykü*, çev. Duygu Akın, İstanbul: Domingo, 2010.
- Foucault, M., *Özne ve İktidar Seçme Yazılar II*, çev. Işık Ergüden - Osman Akınhay, 4. Baskı, İstanbul: Ayrıntı, 2014.
- Frankl, E. V., *Duyulmayan Anlam Çığılığı*, çev. Selçuk Budak, İstanbul: Öteki, 2003.
- Gazâlî, *Ölüm ve Ötesi*, çev. Murat Balıbey, İstanbul: Gelenek, 2015.
- Gazâlî, *Âbidler Yolu*, İstanbul: Çelik, 2019.
- Gürkan, S. L., “Ölüm”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, cilt. 34, 2007.
- Grof, S., *Kozmik Oyun-İnsan Şuurunun Sınırlarına Yolculuk*, çev. Levent Kartal, İstanbul: Omega, 2014.
- Huizinga, J., *Ortaçağın Günbatımı*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul: İmge, 1997.
- İbn Arabî, *Özün Özü*, çev. İsmail Hakkı Bursevi, İstanbul: Kurtuba, 2014.
- Kerouac, J., *Zen Kaçıkları*, çev. Nevzat Erkmen, İstanbul: Ayrıntı, 2012.
- Kerouac, J., *Tristessa*, çev. Begüm Gür Erdost, İstanbul: Siren, 2018.
- Karasu, B., *Ne Kitapsız Ne Kedisiz*, İstanbul: Metis, 2012.
- Karasu, B., *Göçmüş Kediler Bahçesi*, 14. Baskı, İstanbul: Metis, 2020.
- Lovecraft, H. P., *Uyku Duvarının Ötesinde*, çev. Kozan Demircan, İstanbul: Altıkırkbeş, 2010.
- Ovidius, *Dönüşümler*, çev. İsmet Zeki Eyüboğlu, İstanbul: Payel, 1994.
- Seneca, *Tanrısal Öngörü*, çev. Çiğdem Dürüşken, İstanbul: Alfa, 2017.
- Seneca, *Ahlâk Mektupları*, çev. Türkân Uzel, İstanbul: Jaguar Kitap, 2018.
- Schuon, F., *Yansımalar*, çev. Nurettin Koltaş, Ankara: Hece, 2018.
- Şeriati, A., *Kendisi Olmayan İnsan-İnsanın Dört Zindanı*, İstanbul: Fecr, 2012.
- Râzî, Ebû Bekir, *Felsefe Risaleleri*, çev. Mahmut Kaya, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, İstanbul, 2016.
- Ülken, H. Z., *Felsefeye Giriş*, Ankara: DoğuBatı, 2022.
- Yunus Emre, *Dîvân*, çev. Mehmet Kanar, İstanbul: Ayrıntı, 2020